

VALIDACIJA UPITNIKA O EMOCIONALNOM ZLOSTAVLJANJU

Sena PUHOVSKI, Ana KARLOVIĆ, Gordana BULJAN FLANDER
Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba, Zagreb

UDK: 159.942.5.072

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 13. 1. 2004.

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati metrijske karakteristike instrumenta koji bi mogao biti koristan prije svega u određivanju raširenosti (ali i u dijagnostičkim postupcima) emocionalnoga zlostavljanja – Upitnika o emocionalnom zlostavljanju. Željeli smo na temelju ovog upitnika procijeniti i raširenost emocionalnoga zlostavljanja na uzorku djece s područja Zagreba. Emocionalno zlostavljanje djece u ovom istraživanju definirano je konkretnim bihevioralnim česticama, koje uključuju roditeljska ponašanja poput ignoriranja, ponižavanja, ismijavanja, iskorištavanja, zanemarivanja emocionalnih potreba te prijetnji djetetu. Upitnik o emocionalnom zlostavljanju konstruiran je na osnovi prevedenog upitnika Children's Perception of Parental Verbal Agression (Solomon, Serres, 1999.) te je primijenjen na 373 ispitanika (učenika 4. razreda osnovne škole). Na dobivenim rezultatima napravljena je diskriminativna analiza čestica te analiza glavnih komponenata. Koeficijent pouzdanosti za dobivenu skalu iznosi $\alpha = 0,863$. Faktorskom analizom dobivenih rezultata identificirano je pet faktora. Procjena raširenosti pojave upućuje na to da je prema kriterijima upotrijebljenima u ovom radu 30,7% djece doživjelo ponašanja roditelja koja možemo smatrati emocionalnim zlostavljanjem. Razmotrene su primjene ovih rezultata i instrumenta u znanstvenim postupcima te u kliničkoj praksi.

Sena Puhovski, Poliklinika za zaštitu djece
grada Zagreba, Argentinska 2, 10000 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: sena.puhovski@poliklinika-djeca.hr

UVOD

Emocionalno zlostavljanje

Od svih radova koji se bave vrstama i oblicima zlostavljanja i zanemarivanja djece oni vezani za emocionalno zlostavljanje najmanje su zastupljeni u literaturi. To osobito iznenađuje kad

se zna da se većina autora slaže kako je emocionalno zlostavljanje prisutno ne samo zasebno nego se pojavljuje i uz ostale vrste zlostavljanja (seksualno, fizičko). Neki autori navode kako upravo emocionalno zlostavljanje dovodi do najrazornijih i najozbiljnijih posljedica (npr. Iwaniec, 2000.).

Oko određivanja emocionalnoga zlostavljanja postoje brojne nesuglasice. Neki autori nazivaju ga emocionalnim zlostavljanjem (Iwaniec, 2000.; Buljan Flander i Kocijan Hercigonja, 2002.), neki psihičkim (Briere i sur., 1996.), a neki razlikuju emocionalno zlostavljanje od psihičkoga (O'Hagan, 1993.).

Postavlja se pitanje zašto je emocionalno zlostavljanje, kao najrašireniji (ako uzmemo u obzir da je u većini slučajeva sastavni dio svih ostalih oblika zlostavljanja), ujedno i najmanje istraživan oblik zlostavljanja. Za to postoje brojna objašnjenja: a) različitost definicija emocionalnoga zlostavljanja – prilikom definiranja emocionalnoga zlostavljanja rabe se uglavnom dvije vrste definicija: tzv. uže i šire. Uže definicije (tj. stroži kriteriji) podrazumijevaju užu krug, zakonom reguliranih, intenzivnih i kroničnih zlostavljajućih ponašanja roditelja ili skrbnika koja imaju ozbiljne posljedice. S druge strane, šire shvaćanje emocionalnoga zlostavljanja uključuje u definiciju razna ponašanja roditelja/skrbnika na kontinuumu "dobro – loše roditeljstvo", kojima se generalno krše djetetova prava i koja bi se mogla smatrati neprikladnim odgojem. Ponašanja koja svrstavamo u emocionalno zlostavljanje često ni roditelji ni okolina ne doživljava kao zlostavljajuća, a neka su donedavno čak smatrana i poželjnim odgojnim postupcima (npr. puštanje djeteta da plače, posramljivanje djeteta, uspoređivanje s drugom djecom...). b) Poteškoće prilikom operacionalizacije emocionalnoga zlostavljanja – nema općeprihvaćene definicije emocionalnoga zlostavljanja, nego se ona razlikuje od istraživanja do istraživanja, pa tako postoje različite operacionalizacije koje obuhvaćaju širok spektar roditeljskih ponašanja. c) Problemi u registraciji i dokazivanju – možda je upravo ovo najveći i najspecifičniji problem u ovoj vrsti zlostavljanja. Naime, za prepoznavanje, ali i dokazivanje, emocionalnoga zlostavljanja djeteta potrebna je izrazita stručnost i profesionalna osjetljivost, upravo zbog toga što ovdje (za razliku od ostalih oblika zlostavljanja i zanemarivanja) najčešće nema nikakvih fizičkih znakova zlostavljanja. Ovaj se razlog vrlo često navodi i kada se govori o "crnim brojkama" povezanim s emocionalnim zlostavljanjem. d) Pojavljuje se samo, ali i uz ostale oblike zlostavljanja – ovo također često predstavlja problem istraživačima ove tematike, jer je vrlo teško ispitivati samo emocionalno zlostavljanje, a teško je – ako ne i neopravdano – izvoditi zaključke o emocionalnom zlostavljanju samo na temelju podataka o ostalim oblicima zlostavljanja.

Uz probleme koji se odnose na definiranje i istraživanje emocionalnoga zlostavljanja susrećemo se i s problemom koji

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 13 (2004),
BR. 3 (71),
STR. 555-578

PUHOVSKI, S.,
KARLOVIĆ, A.,
BULJAN FLANDER, G.:
VALIDACIJA UPITNIKA...

se odnosi na pitanje: što je sve emocionalno zlostavljanje? U literaturi postoje razne podjele unutar problematike emocionalnoga zlostavljanja, koje su uglavnom vrlo slične i obuhvaćaju glavninu problema. Navodimo podjelu Američkoga profesionalnog udruženja za zlostavljanu djecu (American Professional Society on the Abuse of Children). Prema ovoj se podjeli emocionalno zlostavljanje može podijeliti na šest oblika neprikladna roditeljskog ponašanja: odbijanje i ponižavanje odnosi se na verbalno i neverbalno ponašanje roditelja ili skrbnika koje ponižava ili odbija dijete: podcjenjivanje, ponižavanje, ismijavanje te neprijateljsko i odbijajuće tretiranje djeteta. Teroriziranje i prijetnje uključuju roditeljsko ili skrbničko ponašanje koje je prijeteće, uz mogućnost da i fizički ozlijedi dijete, ubije ga ili napusti, da se dijete ili njegove voljene osobe ili objekti stave u očito opasnu situaciju. Izoliranje podrazumijeva ponašanja roditelja ili skrbnika koja neprekidno osporavaju djetetu ostvarenje potreba za interakcijom i komuniciranjem s vršnjacima ili odraslim osobama unutar ili izvan doma, npr. zatvaranje, postavljanje nerealnih zabrana. Iskorištavanje se odnosi na roditeljsko/skrbničko ponašanje koje ohrabruje dijete da razvije neprikladna ponašanja (autodestruktivna, antisocijalna, devijantna i kriminalna). Ignoriranje (emocionalno odbijanje, nedostupnost) podrazumijeva postupke roditelja ili skrbnika koji se ne obaziru na djetetove potrebe i pokušaje interakcije (ne uspijevaju pokazati emocije, brigu i ljubav za dijete) te nepokazivanje emocija u interakciji s djetetom. Zanemarivanje obrazovanja te mentalnoga i fizičkoga zdravlja djeteta uključuje ponašanje roditelja/skrbnika kojim ne zadovoljava medicinske, mentalne i obrazovne potrebe djeteta. Kao što je navedeno, ovim oblicima zlostavljanja neki autori pridružuju i neke oblike zanemarivanja, dok se u većini slučajeva zanemarivanje navodi kao poseban oblik pogrešna postupanja prema djeci (Iwaniec, 2000.).

Faktori rizika za emocionalno zlostavljanje

Mnogi su se autori bavili istraživanjem faktora, tj. osobina roditelja, okoline, ali sve češće i djece, koji povećavaju mogućnost zlostavljanja djeteta. Najrjeđi su podaci i istraživanja koji govore o emocionalnom zlostavljanju i zanemarivanju. Ovdje navodimo podatke iz istraživanja provedenog u travnju 1998. godine (Black, Smith Slep, Heyman, 2001.). Autori su napravili metaanalizu 283 članka vezana isključivo za emocionalno zlostavljanje djece. Ovo istraživanje upućuje na sljedeće faktore rizika koji osjetno utječu na vjerojatnost emocionalnoga zlostavljanja.

Karakteristike vezane za dijete: dob djeteta (starija djeca izložena su riziku), navode se i teško odgojiva ili "zahtjevna"

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 13 (2004),
BR. 3 (71),
STR. 555-578

PUHOVSKI, S.,
KARLOVIĆ, A.,
BULJAN FLANDER, G.:
VALIDACIJA UPITNIKA...

djeca, djeca s poremećajem u razvoju, hiperaktivna djeca (Iwaniec, 2000.). Karakteristike vezane za roditelje: nasilje među roditeljima snažan je prediktor za emocionalno zlostavljanje djece, agresivnost, socijalna izolacija i manjak samopouzdanja roditelja rizični su faktori za zlostavljanje djeteta kao i elementi psihopatologije kod roditelja te iskustvo zlostavljanosti samih roditelja. Lutzker i sur. (1998.) navode još neke karakteristike roditelja koje mogu povećati vjerojatnost emocionalnoga zlostavljanja djeteta. Ti se faktori odnose na: upotrebu opojnih sredstava – istraživanja pokazuju da je među zlostavljanom djecom 30% onih čiji su roditelji alkoholičari te da se 60% nasilja u kući zbiva kada je zlostavljač pod utjecajem alkohola (Collins i Messerschmidt, 1993., prema Dube i sur., 2001.); slaba kontrola impulsa čest je prediktor (emocionalnoga) zlostavljanja djeteta, nezaposlenost te dob roditelja, tj. roditelji koji su mlađi od 20 godina skloniji su zlostavljanju svojega djeteta (Sidebotham, Golding, The ALSPAC Study Team – dio longitudinalnog istraživanja povezanog s trudnoćom i djetinjstvom 2001.). Iwaniec (2000.) kao rizičnu skupinu za zlostavljanje djeteta navodi roditelje koji općenito ne vole djecu i nisu ih željeli, nego su ih imali iz nekih drugih razloga, npr. zato što su smatrali da se to od njih očekuje ili zbog pritiska okoline. Karakteristike okoline: veća je vjerojatnost zlostavljanja djeteta ako ono živi u zajednici u kojoj je viša razina kriminala, a djeca iz obitelji s malim prihodima izložena su mogućnosti da budu emocionalno zlostavljana.

Posljedice emocionalnoga zlostavljanja

U istraživanjima je vrlo teško izdvojiti posljedice emocionalnoga zlostavljanja od posljedica nekih drugih faktora, kao npr. ostalih oblika zlostavljanja, socioekonomskih faktora i sl. Iako je, naravno, vrlo teško, pogotovo u retrospektivnim istraživanjima, ustvrditi izravne uzročno-posljedične veze, ipak postoje neke posljedice oko kojih se autori istraživanja slažu, tj. potvrđeno je da emocionalno zlostavljanje ostavlja posljedice na privrženost – privrženost se definira kao razvijanje snažnoga emocionalnog odnosa između djeteta i primarnoga skrbnika (većinom majke) (Vasta, Haith, Miller, 1998.). Istraživanja pokazuju da je za (emocionalno) zlostavljano djecu puno veća vjerojatnost (70% – 100% – prema Briere i sur., 1996.) da razviju nesigurne obrasce privrženosti (anksiozno-izbjegavajuća i anksiozno-opiruća) prema majkama ili drugim osobama koje se najviše brinu za njih. Nesigurno privržena djeca razvijaju negativno mišljenje o sebi, koje proizlazi iz njihova odnosa s primarnim skrbnikom. Ova spoznaja vrlo je važna zato što znamo da je vrlo vjerojatno da će se onaj oblik privrženosti koji razvijemo s primarnim skrbnikom pre-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 13 (2004),
BR. 3 (71),
STR. 555-578

PUHOVSKI, S.,
KARLOVIĆ, A.,
BULJAN FLANDER, G.:
VALIDACIJA UPITNIKA...

nositi i u sve ostale bliske veze i odnose u kasnijem životu (Vasta i sur., 1998.; Buljan Flander, 2001.); socijalne vještine i prilagodbu – u usporedbi s kontrolnim uzorkom, emocionalno zlostavljana djeca imaju znatno snižene socijalne vještine i prilagodbu (Briere i sur., 1996.). Ovo može imati dodatne posljedice na život djeteta koje se udaljuje od vršnjaka, postaje osamljeno i izdvaja se iz grupe. Takva su djeca onda često izložena i nasilju svojih vršnjaka (*bullying*); ponašanje – ova djeca češće pokazuju poremećaje u ponašanju, delinkventno ponašanje, upotrebu opojnih sredstava, agresivnost, autoagresivnost, bježanje od kuće (Ryan i sur., 2000., Buljan Flander i Kocijan Hercigonja, 2002.) te depresivnost, negativnu sliku o sebi i osamljivanje (Kocijan Hercigonja, 2001.); kognitivne sposobnosti i rješavanje problema – istraživanja pokazuju da djeca čije su majke bile emocionalno nedostupne pokazuju "primjetan pad kognitivnih sposobnosti u ranijim godinama života" (Briere i sur., 1996., str. 79). Primjetan je i pad kreativnosti, smanjena upornost i entuzijazam za zadatke koji im se odrede; postignuća u školi – emocionalno zlostavljana djeca često u školi postižu slab uspjeh ili rezultate koji nisu u skladu s mogućnostima. Ta se djeca povlače u sebe, postaju nezainteresirana, bezvoljna, preokupirana svojim problemima, što sve utječe između ostalog na njihovu koncentraciju i motivaciju. Događa se i da neka od te djece postaju perfekcionista koji sami sebe tjeraju na to da imaju samo najbolje ocjene. Neorganski uvjetovana usporenost u razvoju (*failure to thrive*) – definira se kao usporenje ili zastoj u rastu, tj. to su djeca čija je težina, visina i sveukupan (kognitivan, emocionalan, motorni i socijalni) razvoj značajno ispod očekivanoga s obzirom na razvojne norme, a ne može se naći nikakav organski uzrok takvu stanju. Postoje, naime, pretpostavke da je snažna emocionalna trauma povezana s izlučivanjem hormona rasta (Iwaniec, 2000.). Tjelesni problemi – poznato je da se emocionalni ili psihološki problemi mogu manifestirati i na fizičkom planu. To se vrlo često javlja i kod emocionalno zlostavljane djece. Tjelesni problemi koji često prate ovu problematiku jesu: glavobolje, trboblje, gubitak apetita, povraćanje, problemi s kontrolom sfinktera, gušenje, nesvjestice (Kocijan Hercigonja, 2001.).

Pregled istraživanja incidencije emocionalnoga zlostavljanja

Teško je pouzdano tvrditi koji bi podatak o incidenciji emocionalnoga zlostavljanja bio točan, u prvom redu zato što je, kao i kod svakoga drugog tipa zlostavljanja, teško ustanoviti točan broj zlostavljane djece. To je posebno izraženo kod ovog oblika zlostavljanja zbog njegove kompleksnosti i karakterističnosti, gdje ima malo podataka koji se odnose isključivo

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 13 (2004),
BR. 3 (71),
STR. 555-578

PUHOVSKI, S.,
KARLOVIĆ, A.,
BULJAN FLANDER, G.:
VALIDACIJA UPITNIKA...

na emocionalno zlostavljanje. Ipak u Americi (kako kaže American Human Association) 11% djece prijavljene kao zlostavljane (1986. – 1987.) prijavljeno je prije svega zbog emocionalnoga zlostavljanja (Briere i sur., 1996.). Istraživanja provedena u Velikoj Britaniji izvještavaju o 24% emocionalno zlostavljane djece u 1996. godini (prema Jellen, McCarroll, Thayer, 2001.). Istraživanje provedeno u okviru multinacionalnoga projekta o zlostavljanju djece u Istočnoj Europi pokazuje za emocionalno zlostavljanje sljedeću incidenciju: Litva 23%, Latvija 33%, Moldavija 32%, Makedonija 12%. U Hrvatskoj je (prema Roth, 2001.) 25% emocionalno zlostavljane djece. Istraživanje provedeno 2001. na 328 studenata Sveučilišta u Zagrebu nalazi između 27% i 28% emocionalno zlostavljanih (Vranić i sur., 2002.). Ako usporedimo rezultate dobivene u Hrvatskoj s rezultatima u ostalim (istraživanim) zemljama Istočne Europe, oni su prilično u skladu jedni s drugima, kao i s nekim zapadnim zemljama.

Etičke dvojbe u istraživanjima zlostavljanja s djecom kao ispitanicima

Uz ovakva istraživanja često se javljaju pitanja oko različitih aspekata istraživanja koji se mogu pokazati kao etički upitni. Jedan od glavnih problema ovakvih istraživanja jest djetetova dob, tj. može li dijete dati pristanak za sudjelovanje u istraživanju (što mnogi istraživači više vole od davanja pristanka roditelja) te može li razumjeti svoju ulogu u istraživanju i njegovu svrhu. Prema Dubowitz (1997.), djeca u intelektualnoj dobi od sedam godina i više mogu dati pristanak bez potpunog uvida u cilj i svrhu istraživanja, dok se smatra da djeca na intelektualnoj razini između 12 i 14 godina mogu dati potpuni pristanak.

Dodatni problem u istraživanjima koja uključuju djecu jest činjenica da istraživanja zlostavljanja nerijetko oživljavaju traumatska iskustva, što kod ispitanika izaziva osjećaje neugode, srama, straha i tuge. Smatra se da su ovakva istraživanja opravdana jedino ako se ovaj efekt smanji na minimum te ako se djetetu nakon istraživanja može osigurati potreban tretman. U skladu s tim zahtjevima u zadnjih nekoliko desetljeća sve važniji postaju stručni odbori koji odobravaju eksperimentalne nacрте u skladu s etičkim principima "dobrobiti" i "neštetnosti" te "poštovanja pojedinca" i "pravednosti". S obzirom na to da je ovo istraživanje kao temu imalo emocionalno zlostavljanje, a kao ispitanike djecu, izrazita pozornost posvećena je upravo tome da se sudionike istraživanja maksimalno zaštiti. Ispitanici su imali pravo odbiti istraživanje, a ako su odlučili sudjelovati, zajamčena im je anonimnost (nisu potpisivali upitnike niti davali ikakve druge osobne podatke; gdje je to bilo moguće, sjedili su sami u klupama, učitelj/ica

nisu bili prisutni prilikom istraživanja). Osim toga, ispitanicima je omogućeno da individualno razgovaraju s autorima istraživanja ako imaju neki problem o kojem bi voljeli razgovarati (Puhovski, 2002.).

CILJ I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA

Iako vidimo značajan pomak u broju istraživanja problematike zlostavljanja i zanemarivanja djece, u Hrvatskoj je još uvijek vrlo malen broj takvih istraživanja i mjernih instrumenata koji bi se u tim istraživanjima upotrijebili. S obzirom na takvo stanje prvi korak za istraživače ovoga područja jest razvijanje instrumentarija za mjerenje pojave koju istražuju. Mjerni instrumenti pomažu nam i u usporedbi raširenosti zlostavljanja u Hrvatskoj s ostatkom svijeta i u praćenju eventualnih promjena u raširenosti toga problema u zemlji. Oni nam, osim toga, omogućuju usporedbu ljudi po njihovim iskustvima eventualnoga zlostavljanja i određivanje raširenosti same pojave. Mjerenje i opisivanje problema jest i osnovni preduvjet za njegovo rješavanje, jer nam omogućuje da saznamo je li osoba bila zlostavljana, ako jest u kojoj mjeri, tko ju je zlostavljao i na koji način. Bez ovih informacija teško se možemo upustiti u pružanje pomoći osobama kojima je ona potrebna da bi prebrodili traumu.

Poseban problem u istraživanju zlostavljanja i zanemarivanja jest činjenica da se ono mjeri uglavnom puno kasnije od samog odvijanja (retrospektivno), tj. uglavnom punoljetne osobe ispituje o njihovim iskustvima iz djetinjstva. Ovakav postupak omogućuje dobivanje informacija o raširenosti same pojave te podatke vezane uz moguću prevenciju, međutim ne i otkrivanje problema u trenutku njegova odvijanja. Ovakav pristup temelji se prije svega na činjenici da se takva istraživanja uglavnom rade na odraslim osobama, jer ispitivanje same djece mora biti izrazito pažljivo, promišljeno i profesionalno izvedeno da bi bilo etično. S druge strane, pravodobno dobiveni podaci vrlo su važni za što raniju intervenciju, pa samim time i pružanje adekvatne pomoći zlostavljanom djetetu.

Cilj je ovog istraživanja doprinos razvoju instrumenta koji mjeri prisutnost emocionalnoga zlostavljanja kod djece i empirijskog utvrđivanja njegovih mjernih karakteristika. Osim toga cilj je ovog istraživanja dati okvirnu procjenu incidencije emocionalnoga zlostavljanja na uzorku osnovnoškolske populacije u Hrvatskoj. U tu svrhu konstruiran je upitnik o emocionalnom zlostavljanju koji je nastao prijevodom, izmjenama i dopunama upitnika Children's Perception of Parental Verbal Aggression (CPPVA).

Da bismo odgovorili na ciljeve istraživanja, formulirana su dva problema:

1. Odrediti osnovne statističke pokazatelje; pouzdanost i konstruktnu valjanost upitnika
2. Procijeniti incidenciju emocionalnoga zlostavljanja.

METODA

Instrument

U ovom istraživanju služili smo se Upitnikom o emocionalnom zlostavljanju (Puhovski, 2002.), koji se zasniva većinom na CPPVA (Solomon, Serres, 1999.). Prednost ovog upitnika leži u tome što mjeri prije svega emocionalno zlostavljanje, koje je vrlo često zanemareno u istraživanjima ili se procjenjuje na temelju nekih drugih oblika (seksualno, fizičko zlostavljanje i zanemarivanje). Ovaj upitnik omogućuje i razlikovanje ispitanika s obzirom na stupanj u kojem su se roditelji prema njima neadekvatno ponašali. Upitnik je prilagođen dječjem uzrastu. Prije upotrebe u ovom istraživanju izvorni je upitnik proširen dodatnim česticama, dvostruko preveden te donekle grafički promijenjen. Iz njega su izbačena pitanja koja bi mogla smanjiti osjećaj anonimnosti kod ispitanika (dob, spol, ime i prezime).

Upitnik je sastavljen od 18 čestica koje se tiču emocionalnoga zlostavljanja, 2 čestice koje se odnose na fizičko zlostavljanje, 2 na svjedočenje o nasilju u obitelji te od 8 neutralnih čestica. Čestice su formirane tako da označuju 30 vrsta ponašanja roditelja prema djetetu, a ispitanik upitnik ispunjava tako da označi učestalost kojom je doživio određeno ponašanje. S obzirom na to da su čestice formirane tako da svaka predstavlja 2 suprotna kraja na kontinuumu roditeljskoga ponašanja, u samom upitniku ponuđeni su u oba slučaja odgovori "često" i "ponekad" da bi upitnik bio djetetu što jasniji i razumljiviji. Odgovori se kasnije transformiraju tako da odgovor često uz primjer "poželjnog" ponašanja prema djetetu dobiva vrijednost 1, tj. najnižu vrijednost, i označuje se sa "nikad", odgovor "ponekad" uz primjer "poželjna" ponašanja dobiva vrijednost 2 i označuje se sa "rijetko". Taj isti odgovor uz primjer "nepoželjna" ponašanja dobiva brojčanu vrijednost 3 i označuje se sa "ponekad" te konačno odgovor "često" uz primjer "nepoželjna" ponašanja prema djetetu dobiva vrijednost 4, tj. maksimalan broj bodova, i označuje se sa "često".

Rezultat u cijelom upitniku dobiva se jednostavnim zbrajanjem brojčanih vrijednosti odgovora svakog ispitanika u 22 čestice (18 vezanih za emocionalno zlostavljanje, 2 za fizičko zlostavljanje i 2 za svjedočenje o nasilju u obitelji).

Ispitanici

U istraživanju su sudjelovali učenici 4. razreda iz pet osnovnih škola (OŠ "Jure Kaštelan", OŠ "Marin Držić", OŠ "Lovro pl. Matačić", OŠ "Ksaver Šandor Gjalski" i OŠ "Nikola Tesla") u Zagrebu. Sudjelovalo je 342 ispitanika, od čega 145 djevojčica i 197 dječaka (tablica 1).

S obzirom na to da je originalni upitnik konstruiran upravo za djecu od 9 do 11 godina, upitnik smo primijenili samo u 4. razredima. Dva su razloga zbog kojih su se autorice upitnika odlučile upravo za djecu te dobi. Prvo, smatra se da su djeca te dobi dovoljno zrela da razumiju pitanja koja im se postavljaju i da mogu odgovarati na njih, što je i potvrđeno u predispitivanju provedenom u kanadskim osnovnim školama (Solomon, Serres, 1999.). S druge strane, djeca u ovoj dobi uglavnom još nisu u pubertetu pa se smanjuje vjerojatnost da će zbog toga negativnije procjenjivati roditelje i njihovo ponašanje (Solomon, Serres, 1999.).

➔ TABLICA 1
Prikaz udjela muških i ženskih ispitanika u čitavom uzorku

Škola	Djevojčice		Dječaci	
	f	%	f	%
Jure Kaštelan	27	7,89	43	12,57
Marin Držić	22	6,43	35	10,23
Lovro pl. Matačić	38	11,11	64	18,71
Ksaver Š. Gjalski	25	7,31	25	7,31
Nikola Tesla	33	9,65	30	8,77
Ukupno	145	42,40	197	57,60

Postupak

Uz prethodni dogovor s ravnateljem i/ili pedagogom i psihologom škole, autorice istraživanja došle bi na sat razredne nastave, predstavile se i obratile učenicima. Nakon predstavljanja autorice su s djecom napravile 1-2 primjera zadataka iz upitnika na ploči, kako bi bile sigurne da djeca razumiju kako da rješavaju upitnik. Za to vrijeme djeca su mogla postavljati pitanja. Nakon rješavanja primjera djeci je rečeno da mogu odlučiti žele li sudjelovati u istraživanju, nakon čega su im podijeljeni upitnici. Napravljena su dva oblika upitnika (jedan za dječake, drugi za djevojčice), koja su se razlikovala samo s obzirom na spolno vezane formulacije čestica. Različiti oblici napravljeni su i zato što su u originalnom upitniku u istom pitanju upotrijebljeni i muški i ženski likovi riječi (*he/she*), što dodatno može djecu zbuniti. Radi jednostavnije primjene, oblici su se razlikovali tako da su djevojčice imale upitnike u kojima su stranice bile označene rimskim brojkama, a u onima za dječake arapskim.

Ispitivanje je trajalo jedan školski sat (45 minuta). Nakon ispitivanja ispitanici su mogli postavljati pitanja o ispitivanju.

Prije odlaska autorice su ispitanicima ponudile broj "Hrabrog telefona" ako bi imali kakvih pitanja ili potrebu razgovarati o nekom problemu; bilo je ponuđeno i vrijeme kada će autorice opet biti u školi i razgovarati s djecom koja to žele (jedna se djevojčica odazvala tom pozivu). Ni jedan ispitanik nije odbio sudjelovanje u istraživanju.

REZULTATI I RASPRAVA

Upitnik je vratilo i ispravno ispunilo 342 (od 373) ispitanika, tj. 92%. Među upitnicima koji nisu uvršteni u obradbu nema ni jednoga koji uopće nije ispunjen, nego su to bili upitnici u kojima je ili propušteno jedno pitanje ili upitnici u kojima je ispitanik dao više od jednog odgovora na pojedino pitanje. S obzirom na to da su ispitanici bili djeca, očekivali smo da će se ovakvi propusti događati. Ipak činjenica da upitnik nije ispravno ispunilo samo 8% ispitanika pokazuje da je upitnik djeci razumljiv, pa samim time i prikladan za primjenu na populaciji te specifične dobi.

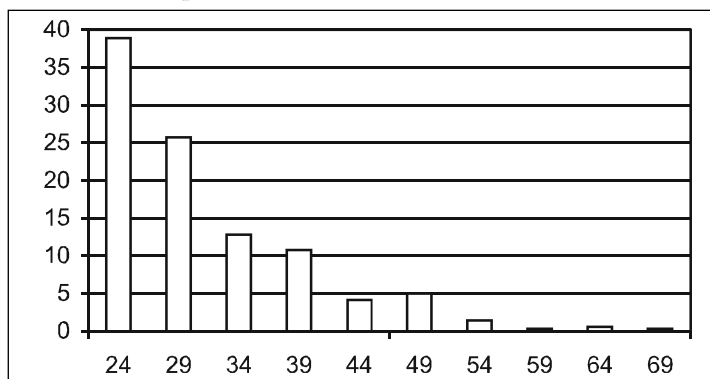
Svojstva skale i čestica

Mogući raspon ukupnih rezultata na skali kreće se od 22 do 88 bodova, a dobiveni rezultati od 22 do 69 bodova.

Parametri skale jesu: $C = 29$ $Q = 5,125$.

Na sljedećem grafičkom prikazu vidi se distribucija ukupnih rezultata ispitanika na skali.

➔ SLIKA 1
Prikaz distribucije
ukupnih rezultata
ispitanika na skali

Dobivena distribucija ima oblik distribucije rijetkih događaja, što se očekivalo s obzirom na to da je mjerena pojava relativno rijetka, odnosno nije opravdano očekivati normalnu distribuciju prilikom mjerenja bilo kojeg oblika zlostavljanja. Valja napomenuti da je broj ispitanika koji navode da nikada nisu doživjeli ni jedan od oblika neprimjerenog ponašanja roditelja (tj. koji imaju ukupni rezultat 22) 48, tj. 14%. To se ne vidi na grafičkom prikazu, jer su rezultati prikazani srednjim vrijednostima razreda.

Za čitavu skalu napravljena je diskriminativna analiza čestica te analiza glavnih komponenata. Za svaku pojedinu česticu izračunana je diskriminativna valjanost te α -koeficijenti skale u slučaju da se ta čestica ukloni iz upitnika.

Alfa-koeficijent za cijelu skalu iznosi 0,863. Sudeći po alfa-koeficijentu ($\alpha = 0,863$), skalu možemo smatrati dovoljno pouzdanom.

U sljedećoj tablici vide se, dakle, koeficijenti diskriminativne valjanosti svake pojedine čestice (poredani po veličini od najvećeg do najmanjeg) te koeficijent pouzdanosti čitave skale ako se pojedina čestica iz nje ukloni.

Čestica	Diskriminativna valjanost	α skale ako se čestica izbaci
govore stvari koje plaše dijete	0,6041	0,8543
kažu: "ne volim te"	0,5867	0,8535
kažu: "voljela bih da se nisi rodila"	0,5800	0,8552
kritiziraju dijete	0,5737	0,8532
udaraju dijete	0,5713	0,8520
govore: "gubi mi se s očiju"	0,5683	0,8529
govore ružne stvari djetetu	0,5529	0,8557
vrijeđaju dijete	0,5325	0,8538
svađaju se	0,5302	0,8532
smiju se djetetu pred drugima	0,5140	0,8559
daju djetetu batine i šamar	0,5109	0,8539
psuju na dijete	0,5082	0,8547
govore stvari zbog kojih se dijete osjeća loše	0,5019	0,8547
grubi su jedno prema drugome	0,4992	0,8555
prijete da će povrijediti dijete	0,4741	0,8565
viču na dijete	0,4688	0,8556
ne hvale dijete nego ga uspoređuju	0,4049	0,8578
govore da bi se htjeli riješiti djeteta	0,3729	0,8594
smiju se djetetovu izgledu	0,3479	0,8595
ne hvale dijete	0,3392	0,8610
govore: "nikada ništa od tebe"	0,2988	0,8667
govore: "dosta mi je toga da sve plaćam za tebe"	0,2222	0,8738

❶ **TABLICA 2**
Prikaz diskriminativne valjanosti čestica i alfa-koeficijenta skale ako se pojedina čestica ukloni

Kao što se vidi iz gornje tablice, za ovu su skalu najdiskriminativnije čestice u kojima su opisana sljedeća roditeljska ponašanja: kad roditelji govore stvari koje djecu plaše, kažu "ne volim te" i "gubi mi se s očiju" ili "voljela bi da se nisi rodila" te udaraju dijete. Dakle, moglo bi se zaključiti da su za ovu skalu koja mjeri emocionalno zlostavljanje najindikativnija roditeljska ponašanja vrijeđanja, kritiziranja i zaplašivanja djeteta, kao i odbijanje djeteta.

Visoko diskriminativna valjanost čestica vezanih za fizičko zlostavljanje na skali koja prije svega mjeri emocionalno zlostavljanje doprinosu su teoretskim pretpostavkama o povezanosti fizičkoga (pogotovo težih oblika) zlostavljanja s emo-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 13 (2004),
BR. 3 (71),
STR. 555-578

PUHOVSKI, S.,
KARLOVIĆ, A.,
BULJAN FLANDER, G.:
VALIDACIJA UPITNIKA...

cionalnim zlostavljanjem. Ovaj podatak može biti važan i za kliničku praksu jer omogućuje zaključivanje o fizičkom zlostavljanju kao svojevrsnom indikatoru za postojanje emocionalnoga zlostavljanja. Ono što se također nameće kao zaključak ove analize jest vjerojatnost da će ispitanik koji ima viši rezultat na ovim česticama imati viši rezultat na cijeloj skali emocionalnoga zlostavljanja.

Iz gornje tablice vidi se i to da je rezultat na česticama koje označuju konflikte među roditeljima također povezan s rezultatima na skali emocionalnoga zlostavljanja. To je u skladu s očekivanjima i literaturom, jer se i svjedočenje (o verbalnom i fizičkom) nasilju u obitelji smatra emocionalnim zlostavljanjem djeteta.

Čestice koje se odnose na ponašanje roditelja u kojem oni djetetu govore "nikad ništa od tebe" ili "dosta mi je toga da sve plaćam za tebe" jesu čestice čijim bi se uklanjanjem iz upitnika povećala njegova pouzdanost. S obzirom na sadržaj ovih čestica i na podatke iz literature, ne bi trebalo biti razloga da ove čestice ne budu podjednako diskriminativne za skalu kao i ostale u ovom upitniku. Ponašanja navedena u česticama smatraju se indikativnim za emocionalno zlostavljanje djeteta. Ono što je možda problematično jest formulacija ovih čestica. U upitniku (i u originalu i u prevedenoj verziji upotrijebljenoj u ovom istraživanju) one su navedene ovako: "neka djeca imaju roditelje koji im ne govore stvari kao što su: 'nikad ništa od tebe' ili 'ti si propali slučaj'" i "neka djeca imaju roditelje koji im ne kažu stvari kao što su: 'dosta mi je toga da sve plaćam za tebe' ili 'dosta mi je toga da se moram brinuti za tebe'". Ovakva formulacija može zbunjivati jer opisuje primjer nepoželjna roditeljskoga ponašanja u negaciji, a dani su primjeri ponašanja koji se (inače rabe) u pozitivnom obliku. Ovakvom formulacijom pokušalo se postići to da se izbjegne automatsko rješavanje upitnika, gdje bi čestice na jednoj strani uvijek označavale "poželjno", a na drugoj strani "nepoželjno" ponašanje roditelja. Možda je ovo još dodatno zbunilo ispitanike i samim time dovelo do smanjenja "vrijednosti" ovih čestica za upitnik. S obzirom na to poželjno bi bilo preformulirati te čestice.

Konstruktna valjanost upitnika

Da bi se odredila faktorska struktura upitnika, provedena je analiza glavnih komponenata. Iz korelacijske matrice 22 x 22 izdvojeno je 5 komponenti čiji je karakterističan korijen veći od 1. Ovih pet komponenti zajedno objašnjava 56,12% ukupne varijance, od čega prva komponenta objašnjava 31,97%.

Da bi se odredila konstruktna valjanost upitnika, rotiran je ekstrahirani broj komponenti, sukladno Kaiser-Guttman-

vu kriteriju, u Varimax poziciju. Na taj se način može steći u-
vid u pojedine facete emocionalnoga zlostavljanja. Nakon Va-
rimax rotacije ispostavila se sljedeća struktura (čestice su u ta-
blici poredane prema faktorskim zasićenjima).

Komponente	Karakterističan korijen	% objašnjene varijance	Kumulativni %
Komponenta 1	7,033	31,969	31,969
Komponenta 2	1,702	7,737	39,706
Komponenta 3	1,430	6,502	46,208
Komponenta 4	1,199	5,448	51,656
Komponenta 5	1,003	4,558	56,214

➔ **TABLICA 3**
Karakteristični korijeni
komponenata, posto-
tak objašnjene varijan-
ce i kumulativni posto-
tak objašnjene varijance

Čestica	Vrx 1	Vrx 2	Vrx 3	Vrx 4	Vrx 5
govore: "voljela bih da se nisi rodila"	,842				
govore stvari koje plaše dijete	,806				
kažu: "ne volim te"	,733	,293			
govore ružne stvari djetetu	,673	,280			
kritiziraju dijete	,661	,278			
grubi su jedno prema drugom	,607		,464		
govore: "gubi mi se s očiju"	,213	,689	,238		
psuju na dijete	,235	,672			,235
prijete da će povrijediti dijete		,589		,292	
vrijeđaju dijete	,299	,493		,273	
govore stvari zbog kojih se dijete osjeća loše		,419	,325	,298	
viču na dijete		,256	,699		
daju djetetu batine i šamar		,429	,638		,244
svađaju se	,436		,561		
udaraju dijete	,308	,416	,545		
ne hvale dijete nego ga uspoređuju	,302	,210	,419		-,262
smiju se djetetovu izgledu				,712	
ne hvale dijete				,584	
smiju se djetetu pred drugima	,298	,420		,478	
govore: "nikad ništa od tebe"					,735
govore: "dosta mi je toga da sve plaćam za tebe"					,711
govore da bi se htjeli riješiti djeteta			,398	,365	,513

➔ **TABLICA 4**
Matrica faktorske
strukture za skalu
emocionalnoga
zlostavljanja

Nakon rotacije uglavnom nije dobivena jednostavna struk-
tura, odnosno značajan dio čestica ima zasićenja veća od 0,30
sa 2 faktora.

Nakon analize rotiranih glavnih komponenti vidi se da
se čestice grupiraju oko pet faktora. Prvim faktorom najviše je
zasićeno šest čestica: "Roditelji kažu: voljela bih da se nisi ro-
dio/la", "govore stvari koje djecu plaše", "kažu: ne volim te",
"govore ružne stvari", "kritiziraju" i "grubi su jedno prema
drugome". Ako se analizira sadržaj navedenih čestica, uočava
se da one uglavnom opisuju roditeljsko ponašanje koje je e-
mocionalno hladno i okrutno. Ovo očito uključuje ne samo

njihovo ponašanje prema djetetu nego i ponašanje jednoga roditelja. Čestice zasićene drugim faktorom odnose se na ponašanja roditelja koja bi se možda mogla opisati kao impulzivna i verbalno agresivna. To su ponašanja koja se odnose na to da roditelji "govore: gubi mi se s očiju", "psuju na dijete", "prijete da će povrijediti dijete", "vrijeđaju dijete" i "govore stvari zbog kojih se dijete osjeća loše". Ovo su ujedno ponašanja koja se u našoj sredini još uvijek smatraju uobičajenim načinom komunikacije i razgovora ne samo s djecom nego i općenito. Može ih se okarakterizirati – ako ne kao emocionalno zlostavljanje – a onda sigurno kao neprikladan i neprimjeren odgoj.

Trećim faktorom zasićeno je pet čestica: "roditelji viču na dijete", "daju batine i šamare", "svađaju se međusobno", "udaraju dijete" i "ne hvale ga nego uspoređuju". Nakon analize ovih čestica vidi se da one uglavnom opisuju agresivno ponašanje koje ne samo što je verbalno agresivno nego prelazi i u fizičku agresiju, ponašanje koje je okarakterizirano nasiljem. Četvrti faktor ima visoke projekcije sljedećih triju čestica: "roditelji se smiju djetetovu izgledu", "roditelji ne hvale dijete" i "roditelji se djetetu smiju pred drugima". Ove čestice obuhvaćaju uglavnom ponašanja koja se mogu opisati kao ponižavanje, ismijavanje i podcjenjivanje djeteta. Možda je zanimljivo da one (za razliku od, recimo, čestica zasićenih prvim faktorom) uključuju i socijalni kontekst. Posljednji faktor obuhvaća također tri čestice: "roditelji govore nikad ništa od tebe", "govore: dosta mi je toga da sve plaćam za tebe", "govore da bi se htjeli riješiti djeteta". Ovo su ponašanja koja vrlo jasno obuhvaćaju odbacivanje pa i prijetnje djetetu i njegovoj sigurnosti.

Nakon analize dobivenih faktora može se zaključiti da unutar predmeta mjerenja postoje potpodjele na neke specifične oblike. Ovo je u skladu s literaturom, gdje se emocionalno zlostavljanje redovito dijeli na različite podvrste (Briere i sur., 1996.). Ako se ponovo pogleda već opisana podjela emocionalnoga zlostavljanja na odbijanje i ponižavanje, teroriziranje i prijetnje, izoliranje, iskorištavanje i korumpiranje, ignoriranje i zanemarivanje, uočava se da ovaj upitnik uglavnom obuhvaća prve dvije podvrste emocionalnoga zlostavljanja te djelomično i ignoriranje, tj. emocionalno odbijanje i nedostupnost. S obzirom na sadržaj čestica upitnika ovo je bilo i očekivano. Naime, emocionalno je zlostavljanje pojava koja podrazumijeva vrlo širok raspon roditeljskih ponašanja, a autorice upitnika očito su se usredotočile na određene podtipove ovoga fenomena (što proizlazi, između ostalog, i iz samoga naziva originalnog upitnika). Kako bi upitnik mjerio što veći raspon roditeljskih ponašanja za koja se smatra da predstavljaju emocionalno zlostavljanje djeteta, predlažemo proširenje upitnika.

Incidencija emocionalne zlostavljanosti

Iako je ovaj rad usmjeren prije svega na validaciju novog instrumenta – Upitnika o emocionalnom zlostavljanju – u ovom dijelu teksta ukratko ćemo se osvrnuti i na procjenu incidencije, tj. proporcije djece iz uzorka koju možemo, prema zadanim kriterijima, smatrati "emocionalno zlostavljanom". S obzirom na to da nije posve opravdano komentirati incidenciju prije nego što se instrument dodatno ne validira (npr. kriterijski) i ne osigura veći i reprezentativniji uzorak, napominjemo da su ovi rezultati tek preliminarna i okvirna procjena emocionalne zlostavljanosti djece u populaciji te ih valja razmatrati s oprezom.

Kod određivanja granice od koje se smatra da ispitanik pripada skupini "zlostavljanih" javljaju se određene poteškoće. Ovi problemi proizlaze i iz toga što nema jednoznačna kriterija za određivanje te granice, pa se istraživači služe raznim kriterijima. Zbog toga je određivanje graničnoga rezultata koji bi neke ispitanike "proglasio" zlostavljanima relativno arbitrarno. Često se upravo zato rabi više kriterija, pa se kao rezultat daje raspon unutar kojega se kreće najtočnija procjena incidencije. U ovom istraživanju, tj. zbog odgovaranja na drugi problem, primijenjena su dva kriterija za procjenjivanje incidencije emocionalnoga zlostavljanja: 1) ukupni rezultat na upitniku koji se nalazi iznad aritmetičke sredine određuje granicu između "zlostavljanih" i "nezlostavljanih". Mnogi autori u procjenama incidencije zlostavljanja rabe aritmetičku sredinu kao graničnu vrijednost koja dijeli zlostavljanu djecu od nezlostavljane (Karlović, 2001.; Higgins i McCabe, 2000.). Pri tome se distribucijom rezultata ispitanika izračuna postotak onih čiji se rezultat nalazi iznad aritmetičke sredine. S obzirom na to da je zlostavljanje pojava čija je distribucija distribucija rijetkih događaja, rezultati iznad aritmetičke sredine čine svojevrsnu ekstremnu skupinu. To je arbitrarna granica, a opravdanost njezine upotrebe leži u pretpostavci da su oni ispitanici koji imaju ekstremne rezultate ujedno oni koje smatramo zlostavljanima; 2) analiza po pojedinim česticama bez određivanja granice – ovakav način određivanja incidencije podrazumijeva analizu svake pojedine čestice te frekvencija i učestalosti kojom se zbiva svako od ponašanja navedenih u čestici. Ovaj kriterij može se smatrati strožim ako se u analizu uzmu samo one čestice koje opisuju najrjeđa roditeljska ponašanja ili ako izračunamo postotak ispitanika koji su odgovorili da im se često događaju određena roditeljska ponašanja.

Iz tablice se vidi da 30,7% ispitanika ima rezultat iznad aritmetičke sredine. Prema prvom kriteriju za procjenjivanje incidencije moglo bi se reći da u ovoj populaciji ima 30,7% emocionalno zlostavljane djece. Ovaj je podatak u skladu s

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 13 (2004),
BR. 3 (71),
STR. 555-578

PUHOVSKI, S.,
KARLOVIĆ, A.,
BULJAN FLANDER, G.:
VALIDACIJA UPITNIKA...

literaturom i očekivanjima, pogotovo s očekivanjima koja se temelje na prijašnjim istraživanjima u Republici Hrvatskoj, a koja su se bavila procjenjivanjem incidencije (emocionalno-ga) zlostavljanja (Roth, 2001.; Vranić i sur., 2002.).

Ukupan rezultat na testu	Frekvencija	Postotak	Kumulativni postotak
22	48	14,0	14,0
23	22	6,4	20,5
24	15	4,4	24,9
25	32	9,4	34,2
26	16	4,7	38,9
27	19	5,6	44,4
28	18	5,3	49,7
29	20	5,8	55,6
30	14	4,1	59,6
31	17	5,0	64,6
32	16	4,7	69,3
33	8	2,3	71,6
34	8	2,3	74,0
35	5	1,5	75,4
36	7	2,0	77,5
37	8	2,3	79,8
38	6	1,8	81,6
39	7	2,0	83,6
40	10	2,9	86,5
41	6	1,8	88,3
43	3	,9	89,2
44	4	1,2	90,4
45	4	1,2	91,5
46	3	,9	92,4
47	1	,3	92,7
48	4	1,2	93,9
49	3	,9	94,7
50	7	2,0	96,8
51	2	,6	97,4
52	2	,6	98,0
54	3	,9	98,8
60	1	,3	99,1
64	2	,6	99,7
69	1	,3	100,0
Ukupno	342	100,0	

⇒ TABLICA 5
Ukupan rezultat
ispitanika na skali i
pripadajuća frekven-
cija, postotak i kumu-
lativni postotak

Možda djeluje začuđujuće da je gotovo trećina djece u istraživanju potpadala pod emocionalno zlostavljanu, međutim treba uzeti u obzir činjenicu da se vrlo širok spektar roditeljskoga ponašanja smatra emocionalnim zlostavljanjem djeteta. Moglo bi se reći da je ovaj kriterij pretjerano blag te da se ne može izjednačivati roditeljsko ponašanje, npr. "vikanje" ili "nehvaljenje" djeteta, s roditeljskim ponašanjem: "go-

vore djetetu ne volim te", "volio bih da se nisi nikad rodio" (ovo pokazuje da bi ukupni rezultat dobiven ponderiranjem možda bio bolji pokazatelj). Prilikom ovakvih analiza valja uzeti u obzir ne samo ponašanje nego i njegovu učestalost. Za dijete na koje roditelji ponekad viknu nećemo reći da je emocionalno zlostavljano, međutim ako se takva ponašanja zbivaju stalno ili često, tada već možemo govoriti o emocionalnom zlostavljanju djeteta.

Konačne zaključke o tome je li neko dijete emocionalno zlostavljano ili nije nužno se i jedino može donositi za svako dijete pojedinačno, u sklopu multidisciplinarnoga stručnog tima, a ovakve procjene incidencije zlostavljanja potrebne su upravo kao okvirne procjene pojavnosti problema u populaciji.

Iz sljedeće tablice može se odrediti učestalost svakoga od roditeljskih ponašanja navedenih u skali emocionalnoga zlostavljanja. Kao što je već navedeno ovo je ujedno način da se odredi incidencija zlostavljane djece tako da se odredi koliko djece određena roditeljska ponašanja doživljava ponekad ili često.

● **TABLICA 6**
Čestice skale i
frekvencije i postotci
pojedinih ponuđenih
odgovora

Čestica	Nikad		Rijetko		Ponekad		Često	
	f	%	f	%	f	%	f	%
viču na dijete	168	49,1	63	18,4	105	30,7	6	1,8
smiju se djetetovu izgledu	283	82,7	38	11,1	14	4,1	7	2,0
prijete da će povrijediti dijete	289	84,5	33	9,6	18	5,3	2	0,6
kažu: 'gubi mi se s očiju'	271	79,2	39	11,4	27	7,9	5	1,5
psuju na dijete	264	77,2	49	14,3	23	6,7	6	1,7
govore stvari zbog kojih se dijete osjeća loše	260	76,0	37	10,8	28	8,2	17	5,0
tuku i pljuskaju dijete	197	57,6	62	18,1	66	19,3	17	5,0
kažu: 'nikad ništa od tebe'	219	64,0	34	9,9	18	5,3	71	20,8
vrijedaju dijete	270	78,9	42	12,3	22	6,4	8	2,3
smiju se djetetu pred drugima	292	85,4	35	10,2	13	3,8	2	0,6
kažu da bi se željeli riješiti djeteta	278	81,3	26	7,6	8	2,3	30	8,8
govore ružne stvari djetetu	300	87,7	32	9,4	8	2,3	2	0,6
ne hvale dijete	234	68,4	61	17,8	18	5,3	29	8,5
ne hvale dijete nego ga uspoređuju	267	78,1	36	10,5	28	8,2	11	3,2
govore stvari koje dijete plaše	304	88,9	26	7,6	9	2,6	3	0,9
kažu 'volio bih da se nisi rodio'	307	89,8	27	7,9	4	1,2	4	1,2
udaraju dijete	261	76,3	31	9,1	43	12,6	7	2,0
kažu 'dosta mi je toga da sve plaćam za tebe'	192	56,1	23	6,7	21	6,1	106	31,0
kritiziraju dijete	286	83,6	30	8,8	21	6,1	5	1,5
kažu: 'ne volim te'	294	86,0	32	9,4	10	2,9	6	1,8
svadaju se	229	67,0	48	14,0	55	16,1	10	2,9
grubi su jedno prema drugome	291	85,1	32	9,4	13	3,8	6	1,8

Iz ove se tablice vidi da je 32% djece ponekad ili često izloženo vikanju roditelja, 24% roditelja (prema navodima ispitanika) djecu tuče i pljuska, a 14,6% udara dijete; 13% djece navodi da im roditelji govore stvari zbog kojih se djeca osjećaju loše, a 10% djece navodi da roditelji kažu kako bi se htjeli

riješiti djeteta. Ponašanja koja se javljaju najrjeđe ujedno su ponašanja za koja se već ranije ustvrdilo da su najdiskriminativnija za ovu skalu, a to su ponašanja kada roditelji: "prijete da će povrijediti dijete" (5,9%), "smiju se djetetu pred drugima" (4,4%), "govore ružne stvari djetetu" (2,9%), "govore stvari koje dijete plaše" (3,5%), "kažu: 'volio bih da se nisi rodio'" (2,4%) i "kažu: 'ne volim te'" (4,7%).

Iz ovoga se može zaključiti da su upravo ona ponašanja opisivana u česticama kao najdiskriminativnija za ovu skalu ujedno ona koja se pojavljuju najrjeđe. Kao što je već navedeno, ovakva analiza može predstavljati stroži kriterij za procjenjivanje incidencije zlostavljanja.

OPĆA RASPRAVA

Analiza dobivenih rezultata upućuje na to da je pouzdanost upitnika visoka (Crombach $\alpha = 0,863$), što pak upućuje na to da sve čestice, manje ili više, mjere isti predmet mjerenja. Autorice originalnog upitnika, Solomon i Serres (1999.), navode manju pouzdanost (0,77 – 0,80), što može biti rezultat raznih čimbenika: njihov uzorak (144) mnogo je manji od uzorka ovog istraživanja. Osim toga u verziju upitnika upotrijebljenog u ovom istraživanju uvrštene su dvije čestice koje su povezane sa svjedočenjem o nasilju u obitelji, a koje su mogle utjecati na veću pouzdanost instrumenta (obje čestice imaju prilično veliku diskriminativnu valjanost). Ni autorice originalne verzije upitnika nisu se u svojoj analizi služile dvjema česticama vezanim za fizičko zlostavljanje djeteta, a one su u ovom istraživanju uključene u analizu. To pokazuje da je upitnik primijenjen u ovom istraživanju heterogeniji, ali i pouzdaniji, što govori u prilog tome da je emocionalno zlostavljanje vrlo usko povezano s ostalim oblicima zlostavljanja.

Analiza glavnih komponenata provedena je za 22 čestice upitnika, za koje se pretpostavilo da čine skalu emocionalnoga zlostavljanja. U analiziranoj skali bila je istaknuta glavna komponenta (koja objašnjava 31,97% ukupne varijance skale), što može opravdati upotrebu ukupnog rezultata skale. Faktorska analiza ustanovila je pet faktora (kojima su karakteristični korijeni veći od 1) koji su rotirani u Varimax poziciju te tako opisuju razne oblike emocionalnoga zlostavljanja djeteta: emocionalno hladno i okrutno ponašanje, impulzivnost i verbalna agresija roditelja, verbalno agresivno ponašanje koje prerasta u fizičko nasilje roditelja, ponižavanje, ismijavanje i podcjenjivanje djeteta te odbacivanje i prijetnje djetetu i njegovu osjećaju sigurnosti. Ovi faktori dobro obuhvaćaju neke od podtipova emocionalnoga zlostavljanja navedenih u Brierovoj podjeli (Briere i sur., 1996.). To ne iznenađuje s obzirom na sadržaj i prvotnu namjenu originalnog upitnika, ali govori u prilog tome da je poželjna dopuna upit-

nika kako bi se obuhvatili i ostali podtipovi emocionalnoga zlostavljanja.

Svakako bi bilo poželjno primijeniti upitnik na drugom uzorku pa provjeriti što se tada događa s pouzdanosti i valjanosti. Može se, međutim, pretpostaviti kako bi na kliničkim uzorcima unutarnja konzistencija među odgovorima bila veća, s obzirom na to da na tretman dolaze djeca koja su doživjela vrlo teške oblike emocionalnoga zlostavljanja, a osim toga može se pretpostaviti da bi ispitanici iz kliničke populacije bili iskreniji. Naime, ovi su ispitanici motiviraniji za davanje informacija o svojim iskustvima vezanim za zlostavljanje, a osim toga anonimnost im nije važna u istom smislu kao ispitanicima u slučajnom uzorku.

Rezultati ovog istraživanja, dobiveni kriterijima za procjenu incidencije emocionalnoga zlostavljanja koja iznosi (30,97%) uz upotrebu aritmetičke sredine kao granice, podudaraju se s rezultatima dobivenim u ostalim istraživanjima, koja su se u Hrvatskoj (ali i u drugim europskim zemljama), bavila istom problematikom (Roth, 2001., Vranić i sur., 2002.). Međutim, s obzirom na to da je istraživanje provedeno u 5 škola u Zagrebu, valja naglasiti da uzorak nije reprezentativan za hrvatsku populaciju te dobi te da zaključke dobivene ovim istraživanjem treba analizirati vrlo oprezno. Bilo bi poželjno da se prije konačnoga zaključivanja o incidenciji emocionalnoga zlostavljanja istraživanje proširi i na ostatak Hrvatske.

Treba navesti i neke od faktora koji su u ovom istraživanju mogli utjecati na dobivene rezultate te prijedloge za poboljšanje samog instrumenta. Naime, razina anonimnosti koja je osigurana možda nije bila dovoljna da bi ispitanici otvoreno govorili o svojim iskustvima. Valja pretpostaviti da iako je ispitanicima obećana apsolutna anonimnost u odnosu na istraživača, možda stavljanje školskih torba ili pernica između samih ispitanika nije bilo dovoljno da bi se osigurala privatnost i "anonimnost" jednog ispitanika prema drugom. S obzirom na to da je riječ o djeci koja zajedno provode veći dio dana, moguće je da su, suočena sa situacijom u kojoj osoba koja sjedi pokraj ili iza ispitanika može vidjeti njihove rezultate, davali socijalno poželjne odgovore kako bi izbjegli potencijalne reakcije drugih, kao što su odbacivanje, ruganje, zgražanje ili sažaljenje.

Osim toga, ugrožavajući aspekt cijelog upitnika jest i činjenica da su ispitanici suočeni sa situacijom kritičkog osvrta na ponašanje svojih roditelja. Ovaj utjecaj mogao je biti značajan, iako je upitnik formuliran tako da se on smanji na najmanju moguću mjeru, a osim toga ispitanicima je osigurana maksimalno moguća anonimnost. Treba uzeti u obzir mogućnost da su djeca možda bila sklona davati socijalno poželjne odgovore želeći zaštititi svoje roditelje ili pak iz potrebe da ne ruše vlastitu sliku o svojim roditeljima kao sigurnim,

pouzdanim osobama koje ih vole, a tu sliku žele stvoriti ili zadržati zbog vlastite sigurnosti. Na ovo možda upućuju i komentari koji se mogu naći u dječjim odgovorima, npr. na pitanje "neka djeca imaju mamu ili tatu koji im daju batine ili pljuske" dijete odgovara da mu se to događa "ponekad" i samostalno dopisuje na upitnik da je to: "samo kada sam zločest".

S obzirom na to da se u analizi glavnih komponenata skale pokazalo kako ona mjeri samo neke od podtipova emocionalnoga zlostavljanja koje nalazimo u literaturi (Briere i sur., 1996.), možda bi bilo korisno u idućim primjenama upitnika dodati još nekoliko čestica koje bi opisivale i ostale podtipove emocionalnoga zlostavljanja. To se čini to potrebnijim, kako je već navedeno, stoga što emocionalno zlostavljanje "pokriva" vrlo širok spektar roditeljskoga ponašanja, a osim toga "novi" podtipovi stalno se "otkrivaju"; npr. emocionalno zlostavljanje djeteta manipulacijom (pogotovo prilikom brakorazvodnih parnica roditelja), prema Kocijan Hercigonja (2001.), ili pojava *Munchausen by proxy* sindroma kada roditelj/i simuliraju razne medicinske probleme kod vlastitog djeteta ne bi li zadovoljili svoje potrebe (prema Ayoub i sur., 2002.). Prilikom sastavljanja dodatnih čestica kojima bi se proširio upitnik bilo bi vrlo korisno zatražiti i mišljenje stručnjaka koji se ovim problemom svakodnevno bave u svojoj praksi. Naime, bilo bi zanimljivo saznati kako u svakodnevnom radu taj pojam opisuju razni stručnjaci koji se s ovim problemima svakodnevno susreću (npr. socijalni radnici, policija, psiholozi, psihijatri, pedijatri, učitelji). Moglo bi se istražiti kako klinički psiholozi opisuju ovu pojavu, koji se oblici (podtipovi) emocionalnoga zlostavljanja najčešće javljaju te koji ostavljaju najteže posljedice. Osim toga, moglo bi se istražiti prema kojim kriterijima i na koji način ti isti stručnjaci određuju je li neko dijete emocionalno zlostavljano ili nije.

Kao što je već navedeno, validacija odgovarajućeg instrumenta i procjena incidencije tek su prvi korak u pokušaju rješavanja problema ne samo emocionalnoga zlostavljanja nego i zlostavljanja djece općenito. U zapadnim zemljama, a pogotovo u SAD-u, ovaj problem prošao je već kroz nekoliko faza istraživanja, tako da se nakon prikupljanja podataka o incidenciji sve više pozornosti posvećuje institucionalizaciji problema te osvješćivanju potrebe za interdisciplinarnim pristupom problemu. Fokus istraživanja pomiče se na dugoročne i kratkoročne posljedice zlostavljanja i zanemarivanja djece te na evaluaciju raznih tretmanskih postupaka.

Upitnik o emocionalnom zlostavljanju može se, osim u istraživačke svrhe, upotrebljavati i u kliničkoj praksi kao mjera koja zahvaća razne oblike roditeljskoga ponašanja prema djetetu te daje smjernice u postupku dijagnostike i donošenju odluke o odgovarajućem tretmanu.

ZAKLJUČAK

Upitnik o emocionalnom zlostavljanju (Puhovski, 2002.) primijenjen je na populaciji zagrebačkih osnovnoškolaca, polaznika (145 djevojčica i 197 dječaka) četvrtog razreda (N = 342). Pouzdanost skale (22 čestice upitnika) iznosi 0,863.

Analiza glavnih komponenata pokazala je postojanje jedne izražene glavne komponente. Faktorska analiza upitnika identificirala je pet faktora, koji obuhvaćaju, nakon rotacije, različita roditeljska ponašanja:

1. Emocionalno hladno i okrutno ponašanje
2. Impulzivnost i verbalna agresija roditelja
3. Verbalno agresivno ponašanje koje prerasta u fizičko nasilje roditelja
4. Ponižavanje, ismijavanje i podcjenjivanje djeteta
5. Odbacivanje i prijetnje djetetu i njegovu osjećaju sigurnosti

Na osnovi dobivenih rezultata dijelove upitnika valja preoblikovati i zatim takav upitnik primijeniti na novom uzorku.

Rezultati vezani za incidenciju emocionalnoga zlostavljanja pokazuju da bi se prema upotrijebljenim kriterijima moglo zaključiti kako je 30,7% ispitanika u istraživanju doživjelo roditeljska ponašanja koja smatramo emocionalnim zlostavljanjem. Ti su nalazi u skladu s podacima dobivenim u drugim istraživanjima u Hrvatskoj te sa svjetskim statistikama.

LITERATURA

Ayoub, C. C., Alexander, R., Beck, D., Bursch, B., Feldman, K. W., Libow, J., Sanders, M. J., Schreier, H. A., Yorker, B. (2002.), Position Paper: Definitional Issues in Munchausen by Proxy, *Child Maltreatment*, 7, 105-111.

Black, D. A., Smith Slep, A. M., Heyman, R. E. (2001.), Risk Factors for Child Psychological Abuse, *Aggression and Violent Behavior*, 6, 189-201.

Briere, J., Berliner, L., Bulkley, J. A., Jenny, C., Reid, T. (1996.), *The APSAC Handbook on Child Maltreatment*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Buljan Flander, G. (2001.), *Uloga privrženosti i nekih odrednica ličnosti u zlostavljanju djece: proširenje Bowlbyjeve teorije*. Doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za psihologiju.

Buljan Flander, G. i Kocijan Hercigonja, D. (2002.), *Zlostavljano i zane-mareno dijete*, Zagreb: Marko M.

Dube, S. R., Anda, R. F., Felitti, V. J., Croft, J. B., Edwards, Giles, W. H. (2001.), Growing Up with Parental Alcohol Abuse: Exposure to Childhood Abuse, Neglect, and Household Dysfunction, *Child Abuse & Neglect*, 25, 1627-1640.

Dubowitz, H. (1997.), Ethical Issues in Professionals' Response to Child Maltreatment, *Child Maltreatment*, 2.

Higgins, D. J., McCabe, M. P. (2000.), Relationships between Different Types of Maltreatment During Childhood and Adjustment in Young Adulthood, *Child Maltreatment*, 5, 261-272.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 13 (2004),
BR. 3 (71),
STR. 555-578

PUHOVSKI, S.,
KARLOVIĆ, A.,
BULJAN FLANDER, G.:
VALIDACIJA UPITNIKA...

Iwaniec, D. (2000.), *The Emotionally Abused and Neglected Child: Identification, Assessment and Intervention*, J. Wiley & Sons.

Jellen, L. K., McCarroll, J. E., Thayer, L. E. (2001.), Child Emotional Maltreatment: A 2-year Study of US Army Cases, *Child Abuse & Neglect*, 25, 623-639.

Karlović, A. (2001.), *Validacija upitnika o zlostavljanju u djetinjstvu*. Diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za psihologiju.

Kocijan Hercigonja, D. (2001.), Emocionalno zlostavljanje djece, *Dijete i društvo*, 3, 77-83.

Lutzker, J. R., Van Haselet, V. B., Bigelow, K. M., Greene, B. F., Kessler, M. L. (1998.), Child Abuse and Neglect: Behavioral Research, Treatment and Theory, *Aggression and Violent Behavior*, 3, 181-196.

O'Hagan, K. (1993.), *Emotional and Psychological Abuse of Children*. Buckingham: Open University Press.

Puhovski, S. (2002.), *Validacija upitnika o emocionalnom zlostavljanju*. Diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za psihologiju.

Roth, M. (2001.) *Incidencija zlostavljanja djece osnovnoškolske dobi u Hrvatskoj*. Diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za psihologiju.

Ryan, K. D., Kilmer, R. P., Cauce, A. M., Wantabe, H., Hoyt, D. R. (2000.), Psychological Consequences of Child Maltreatment in Homeless Adolescents: Untangling the Unique Effects of Maltreatment and Family Environment, *Child Abuse & Neglect*, 24, 333-352.

Sidebotham, P., Golding, J., The ALSPAC Study Team (2001.), Child Maltreatment in the "Children of the Nineties" A Longitudinal Study of Parental Risk Factors, *Child Abuse & Neglect*, 25, 1177-1200.

Solomon, C. R., Serres, F. (1999.), Effects of Parental Verbal Aggression on Children's self-esteem and School Marks, *Child Abuse & Neglect*, 23, 339-35.

Vasta, R., Haith, M. M., Miller, S. A. (1998.), *Dječja psihologija*, Jastrebarsko: Naklada Slap.

Vranić, A., Karlović, A., Gabelica, D. (2002.), Incidencija zlostavljanosti u djetinjstvu na uzorku zagrebačkih studenata, *Suvremena psihologija*, 5, 53-69.

Validation of the Questionnaire on Emotional Abuse

Sena PUHOVSKI, Ana KARLOVIĆ, Gordana BULJAN FLANDER
Polyclinic for the Protection of Children of the City of Zagreb, Zagreb

The purpose of this research was to investigate the metric characteristics of an instrument which could be useful first and foremost for determining the prevalence (as well as in diagnostic procedures) of emotional abuse – Questionnaire on Emotional Abuse. The aim was, also based on this

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 13 (2004),
BR. 3 (71),
STR. 555-578

PUHOVSKI, S.,
KARLOVIĆ, A.,
BULJAN FLANDER, G.:
VALIDACIJA UPITNIKA...

questionnaire, to assess the prevalence of emotional abuse on a sample of children in the area of Zagreb. The emotional abuse of children in this research is defined with precise behavioural items which include parental behaviour such as neglect, humiliation, mockery, exploitation, disregard of emotional needs and threats towards children. The Questionnaire on Emotional Abuse was constructed based on the translated questionnaire Children's Perception of Parental Verbal Aggression (Solomon, Serres, 1999) and was applied on 373 examinees (4th grade pupils of elementary school). Discriminative analysis of items was carried out on the results obtained as well as the analysis of the main components. The coefficient of reliability for the obtained scale is $\alpha = 0,863$. By means of factor analysis of the results obtained five factors were identified. The assessment of the prevalence of this phenomenon indicates that according to the criteria used in this research 30,7% of children experienced parental behaviour which can be considered as emotional abuse. The practical implications of these results were analysed as well as the possible application of this instrument in scientific procedures and clinical practice.

Fragebogen zur Ermittlung emotionaler Misshandlung

Sena PUHOVSKI, Ana KARLOVIĆ, Gordana BULJAN FLANDER
Poliklinik für gefährdete Kinder der Stadt Zagreb, Zagreb

Mit dieser Untersuchung sollen die metrischen Charakteristiken des Fragebogens zur Ermittlung emotionaler Misshandlung geprüft werden, dessen Nutzen vor allem in der Ermittlung der Anzahl von emotional misshandelten Personen liegt (der aber auch bei diagnostischen Verfahren zum Einsatz kommt). Ein weiteres Ziel war, anhand dieses Fragebogens eine Schätzung zur Zahl der emotional misshandelten Kinder im Raum Zagreb zu geben. Die emotionale Misshandlung von Kindern wurde definiert durch konkrete Verhaltensmuster auf Seiten der Eltern. Dazu gehören: Ignorieren, Erniedrigung, Hohn, Misshandlung, Nichtbefriedigung emotionaler Bedürfnisse und Drohungen. Der genannte Fragebogen wurde aufgrund der kroatischen Übersetzung von *Children's Perception of Parental Verbal Aggression* (Solomon, Serres, 1999) zusammengestellt und in einer Gruppe von 373 Umfrageteilnehmern (Schülern der vierten Grundschulklasse) angewandt. Aufgrund der Resultate wurde eine diskriminative Analyse der elterlichen Verhaltensmuster sowie der Hauptkomponenten des untersuchten Phänomens durchgeführt. Der Verlässlichkeitskoeffizient für die erhaltene Skala beträgt $\alpha = 0,863$. Anhand einer Faktorenanalyse der Untersuchungsergebnisse

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 13 (2004),
BR. 3 (71),
STR. 555-578

PUHOVSKI, S.,
KARLOVIĆ, A.,
BULJAN FLANDER, G.:
VALIDACIJA UPITNIKA...

konnten fünf Faktoren ermittelt werden. Schätzungsweise haben 30,7% aller Kinder elterliche Verhaltensweisen erlebt, die als emotionale Misshandlung betrachtet werden können. Abschließend erörtern die Autoren die praktischen Implikationen der Umfrageergebnisse sowie die Möglichkeit, den Fragebogen in weiteren wissenschaftlichen Untersuchungen und in der klinischen Praxis einzusetzen.